

נח

למי ניתנה ארץ ישראל אחר המבול?

הקדמה

בפרשת נח נאמר: "ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה, באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים, עד לשע"י¹ (בראשית י, יט). מפסוק זה עולה שארץ ישראל נפלה אחר המבול בנחלת הכנעני. אבל המפרשים נחלקו בענין זה, ורש"י (המובא בסמוך) כתב שארץ ישראל ניתנה מיד אחר המבול לשם בן נח!

א. שיטת רש"י

על הפסוקים "ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ, וירא ד' אל אברם ויאמר: לזרעך אתן את הארץ הזאת" (שם יב, ו-ז), כתב רש"י: "והכנעני אז בארץ – היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחילק נח את הארץ לבניו, שנאמר: 'ומלכי צדק מלך שלם' (שם יד, יח), לפיכך: 'ויאמר – ד' אל אברם – לזרעך אתן את הארץ הזאת', עתיד אני להחזירה לבניך, שהם מזרעו של שם (שם יא, י-כו)".

הוכחת רש"י מהפסוק "ומלכי צדק מלך שלם" מסתמכת על שני דברים:

1. על הפסוק "ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון" (תהלים עו, ג), שממנו עולה ששלם היא ירושלים, שכן היא מקבילה לציון, שהיא כמובן ירושלים², ועוד ש"מלכי צדק מלך שלם" מזכיר את "אדני צדק מלך ירושלים" הנזכר בספר יהושע (י, א)³, ונקראו מלכי ירושלים כך כיון שירושלים היא עיר הצדק⁴.
2. על מדרש חז"ל – שהובא ברש"י על אותו פסוק – שמלכי צדק הוא שם בן נח⁵, ולפי זה עולה שאחרי מלחמת אברהם במלכים היה שם בן נח מלכה של ירושלים.

כמו כן הדגישה התורה: "והכנעני אז בארץ", משמע אז ולא בזמן אחר, וכיון שאי אפשר לפרש "אז" – ולא אחר כך, שהרי אחר כך, בזמן נתינת התורה ישבו הכנענים בארץ, אם כן עלינו לפרש "אז" – ולא קודם, שקודם ישבו כאן בני שם⁶!

¹ עיין בחזקוני שם שכתב: "נתפרש גבולו, מה שלא נעשה כן באחרים, לפי שישראל ירשו את ארצו".

² עיין לדוגמא בשעיהו ב, ג; ד, ג ועוד.

³ עיין שם ברד"ק וברלב"ג, וכן ברד"ק וברמב"ן בראשית יד, יח.

⁴ רד"ק, רמב"ן ורע"ב בראשית שם ורד"ק יהושע שם ומקורם בבראשית רבה מג, ו.

⁵ נדרים לב ע"ב, בראשית רבה נו, י ועוד.

⁶ עיין במפרשי רש"י: "ספר הזיכרון", רא"ם, "גור אריה", "באר היטב", "שפתי חכמים" ועוד.

ב. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (בראשית יד, יח) הביא את דברי רש"י וכתב עליו: "ואין זה נכון, כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל, וגבול בני שם במזרח ממשא (שם י, כא-ל), רחוק מארץ ישראל".

בדברי הרמב"ן שתי קושיות:

1. מפורש בפסוקים (בראשית י, יט) שהכנעני הוא שישב בארץ ישראל אחר המבול, כמבואר לעיל.
2. מפורש בפסוקים שבני שם ישבו אחר המבול מחוץ לארץ ישראל, שנאמר: "בני שם... ויהי מושבם ממשא, באכה ספרה הר הקדם" (שם י, כא-ל).

בעקבות קושיותיו על רש"י כתב הרמב"ן: "אבל אם חילק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל, הרי זה כמחלק נכסיו על פיו, וישבו בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו". כלומר הסכים הרמב"ן לדברי רש"י שאפשר שנח נתן את ארץ ישראל לשם, אך הסביר ששם לא ישב בארץ ישראל לפני שבאו אליה הכנענים, אלא רק לאחר שישבו בה הכנענים "הלך מארצו לירושלים לעבוד שם את ד', והיה להם לכהן לא-ל עליון, כי הוא אחי אביהם הנכבד".

יש להעיר שהרמב"ן לא התייחס להוכחותיו של רש"י, שכן אם הכנענים שלטו בארץ כיצד יתכן ששם היה מלך שלם? הרמב"ן אמנם הסביר שמפני ששם היה נכבד בעיני הכנענים הם מינוהו עליהם לכהן, אך הוא לא ביאר היאך יתכן שמינוהו עליהם למלך. כמו כן הרמב"ן לא התייחס כאן להוכחה של רש"י מהפסוק "והכנעני אז בארץ".

כיצד יענה הרמב"ן על הוכחות רש"י?

על הפסוק "והכנעני אז בארץ" (יב, ו) הסביר הרמב"ן: "יתכן שהזכיר הכתוב 'והכנעני אז בארץ' להורות על ענין הפרשה, לומר כי אברם בא בארץ כנען, ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו, ועבר עד מקום שכם, והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ, ואברם ירא ממנו, ולכן לא בנה מזבח לדי, ובבואו במקום שכם, באלון מורה, נראה אליו השם ונתן לו הארץ, וסרה יראתו, כי כבר הובטח בארץ אשר אראך, ואז בנה מזבח לדי לעבדו בפרהסיא".

לפי הרמב"ן הפסוק "והכנעני אז בארץ" אין משמעותו "אז" – ולא קודם, אלא רק שהכנעני היה אז בארץ. אך מכל מקום קצת קשה שלפי דבריו היה מספיק לכתוב "והכנעני בארץ"!

הסבירה נחמה ליבוביץ⁷ שלפי הרמב"ן הפירוש הוא: "באותו פרק זמן, מבלי להעמיד מציאותם בארץ בניגוד למה שלפני כן או למה שאחרי כן. אלא להדגיש את הבו-זמניות של שני העניינים: אברם עובר בארץ והכנעני יושב בה, ובא להדגיש גודל הסכנה שבה מצוי אברם". דהיינו שהמלה "אז" משמשת להדגשה שבאותו זמן שאברם בא לארץ היה כאן הכנעני, ולא כרש"י שרק אז היה כאן הכנעני ולא קודם לכן.

על השאלה כיצד יתכן שבני כנען מינו את שם למלך עליהם יש לומר שמצינו כעין זה שחז"ל אמרו שכל האומות המליכו את אברהם אבינו למלך עליהם בעקבות נצחונו על ארבעת המלכים (רש"י בראשית יד, יז)⁸, ובילקוט שמעוני (שמות פרק ב רמז קסח) אמרו שכמה מאות שנים אחר כך המליכו בני כוש עליהם את משה רבנו למלך לאחר שראו את מעלותיו, ואם כן אפשר שמסיבה דומה המליכו הכנענים את שם בן נח למלך עליהם⁹.

ג. תירוץ הקושיות על רש"י

1. על הפסוק האומר "ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה" (בראשית י, יט), תירץ הרב אברמסקי¹⁰ שפסוק זה מתאר את אשר אירע בזמן מאוחר יותר – כאשר כבש הכנעני את הארץ מידי זרעו של שם, ולא מיד לאחר המבול. ועוד הוסיף ראייה להסבר זה מהפסוק הקודם שם, שאומר: "ואחר נפצו משפחת הכנעני" (שם, יח), שאחריו נאמר: "ויהי גבול הכנעני מצידן", משמע שרק בשלב מאוחר היה גבול הכנעני מצידון עד עזה.

יש לציין שאף הרמב"ן, שהקשה על רש"י מפסוק זה, אינו סובר שהכנעני התיישב בארץ ישראל מיד לאחר המבול, אלא כתב: "נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען" (בראשית י, טו), דהיינו שלוש מאות וארבעים שנה לאחר המבול ("סדר עולם רבה" פ"א), וכל המחלוקת בין רש"י לרמב"ן היא רק לגבי עשרים ושבע שנים, שכן לפי רש"י הכנעני התיישב בארץ כאשר אברהם אבינו נכנס לארץ, וזה היה עשרים ושבע שנים אחר הפלגה (עיין שם ב"סדר עולם").

⁷ "לימוד פרשני התורה ודרכים להוראתם – ספר בראשית" (המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה" ירושלים תשל"ה) עמ' 32.

⁸ מקורו בבראשית רבה מג, ה.

⁹ ועיין עוד באגרות הראיה ח"א אגרת פט ובעיקר עמ' צו.

¹⁰ "ארץ ישראל – נחלת עם ישראל" לרב יחזקאל אברמסקי (הוצאת "נצח", בני ברק תשכ"ט) סעיף יא הערה 9, וכבר כתב כן ה"נחלת יעקב" על רש"י בראשית א, א ד"ה "לסטים אתם", בלא להתיחס לקושית הרמב"ן.

2. על הפסוק "ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם" (בראשית י, ל), תירץ הרב אברמסקי שהוא מתיחס רק לבני יקטן, הנזכרים שם בפסוקים הסמוכים (י, כו-כט), ולא לכל בני שם.

ד. האם לדעת רש"י ארץ ישראל נפלה בנחלת שם?

מפרשים רבים (שיובאו בסמוך) הקשו על רש"י שכתב שארץ ישראל נפלה בנחלת שם, ממה שכתב רש"י עצמו על הפסוק "וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים" (במדבר יג, כב) – "אפשר בנה חס את חברון לכנען בנו הקטן קודם שבנה את צען למצרים בנו הגדול..."¹¹, שמדבריו שם מוכח שארץ ישראל נפלה בנחלת חס.

על קושיה זו כתבו המפרשים שלושה תירוצים:

1. מדרשים חלוקים

"דעת זקנים מבעלי התוספות" (בראשית יב, ו) והרא"ם (שם א, א; יב, ו) כתבו שאכן שני המדרשים חלוקים זה על זה: המדרש שהביא רש"י בפרשת לך לך סובר שארץ ישראל נפלה בנחלת שם, ואילו המדרש שהביא רש"י בפרשת שלח סובר שארץ ישראל נפלה בנחלת חס.

על תירוץ זה כתבו מספר מפרשים שדוחק לומר שרש"י בפירושו לתורה יביא שני מדרשים סותרים¹².

2. רק חלק מארץ ישראל נפל בנחלת שם

החזקוני (בראשית יב, ו), ה"טור" (שם א, א) ומפרשים נוספים¹³, כתבו שרובה של ארץ ישראל נפל בנחלת חס, כפי ששמע מהמדרש שהביא רש"י בפרשת שלח, ורק ירושלים נפלה בנחלת שם, כפי שמוכח מהפסוק "ומלכי צדק מלך שלם".

לתירוץ זה הביאו המפרשים מספר ראיות:

א. אם כל ארץ ישראל היתה בידי שם, מדוע הוא נקרא רק "מלך שלם"? והרי שלם – ירושלים – היא רק אחת מתוך שלושים ואחת הממלכות שהיו בארץ, הנזכרות בספר יהושע (פרק יב)! אלא על כרחך שרק ירושלים נפלה בנחלת שם¹⁴.

¹¹ ומקורו בכתובות קיב ע"א ובסוטה לד ע"ב.

¹² "מעשי ד"י חלק "מעשי בראשית" פ"א, "קצור מזרחי" בראשית א, א, "נחלת יעקב" שם, "שפת חכמים" בראשית יב, ו.

¹³ ב"אמרי נעם" הנדפס לא מצאתי דבר זה, אבל כן הובא ב"תוספות השלם" בראשית יב, ו אות יד בשמו, וכן כתבו הרע"ב (שם) וה"נחלת יעקב" (שם).

¹⁴ "אמרי נעם" ו"חידושי ופירושי המהרי"ק" על רש"י בראשית א, א.

ב. אם ארץ ישראל באה לידינו של כנען בגזילה, מדוע היא נקראת תמיד בתורה בשם "ארץ כנען"¹⁵?

ג. בפרשת דברים (ב, כג) נאמר: "והעוים הישבים בחצרים עד עזה, כפתרים היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם". והעוים הם פלשתים, כמו שכתב רש"י שם, ופלשתים הם מזרע מצרים, שהיה בנו של חם (בראשית י, יד ורש"י שם), אם כן רואים שאותו חבל ארץ נפל בידי זרעו של חם! ואין לומר שהפלשתים כבשו את אותו חבל ארץ מזרעו של שם, שכן דבר זה אינו כתוב. ועוד, אם נאמר שהפלשתים כבשו את אותו חבל ארץ מזרעו של שם – כיצד יתכן שאברהם אבינו נשבע לאבימלך שצאצאיו לא יכבשו את ארץ פלשתים (בראשית כא, כג-לג)? והרי ארץ פלשתים נכבשה על ידם מידי זרעו של שם! אלא על כרחך שאותו חבל ארץ נפל מתחילה בידי חם¹⁶.

ד. בבראשית רבה (פרשה א אות ב)¹⁷ נאמר: "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" (תהלים קיא, ו) – מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום השני? מפני עובדי כוכבים ומזלות, שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם: 'הלא אומה של בזוים אתם'. וישראל משיבין אותן ואומרים להם: 'ואתם הלא בזוהה היא בידכם. הלא 'כפתרים היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם' (דברים ב, כג). העולם ומלואו של הקב"ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו". ואם נאמר שכל ארץ ישראל נפלה בנחלת שם, מדוע בני ישראל אומרים להם שהם כבשו את הארץ מידי העוים? בני ישראל היו צריכים לומר להם שהם כבשו את הארץ מזרעו של שם! ועוד שבני ישראל היו צריכים לומר להם: "שלנו אנו נוטלים!" ועוד שמהפסוק "לתת להם נחלת גוים" משמע שאכן נפלה הארץ בתחילה לגויים, ולא לבני שם¹⁸!

לעומת זאת כתב הרא"ם (הנ"ל) שאין לפרש כך, "דמלשון 'היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם' משמע שכל ארץ ישראל בחלקו של שם נפלה". וכן כתב מהרי"ק (הנ"ל) שמדברי רש"י "לפיכך ויאמר – ד' אל אברם – לזרעך אתן את הארץ הזאת", עתיד אני להחזירה לבניך, שהם מזרעו של שם", משמע שכל ארץ ישראל נפלה בנחלת שם.

¹⁵ "אמרי נעם".

¹⁶ "נחלת יעקב" בראשית א, א ד"ה "לסטים אתם".

¹⁷ הובאו הדברים בחלקם ברש"י הראשון לתורה.

¹⁸ "נחלת יעקב" הנ"ל.

3. כל ארץ ישראל נפלה בנחלת שם

ה"גור אריה" (בראשית א, א), ה"לבוש" (שם יב, ו), ה"משכיל לדוד" (שם) וה"באר בשדה" (שם) כתבו שארץ ישראל כולה נפלה בנחלת שם, אלא שהכנעני כבש את ארץ ישראל מידי, כמו שכתב רש"י, ואז עדיין היה חס בחיים, ובנה את חברון לכנען.

על פי דבריהם יש לדחות את ההוכחות שהביאו המפרשים לכך שרק ירושלים נפלה בנחלת שם ואילו שאר חלקי ארץ ישראל נפלו בנחלת חס:

א. על ההוכחה מדוע נקרא מלכי צדק רק "מלך שלם" יש לענות שאכן בתחילה מלך שם על כל הארץ, אך בשעה שהוא נפגש עם אברהם אבינו הוא מלך רק על שלם, כיון שאת שאר הארץ כבר כבש הכנעני מידי.

עוד יש לומר שמלכתחילה מלך שם רק בירושלים, ואילו בשאר הערים מלכו בניו, שכן רש"י כתב שהכנעני כבש את הארץ **מזרעו של שם**, ולא רק משם עצמו.

ב. על ההוכחה שאם ארץ ישראל באה לידי של כנען בגזילה לא היתה נקראת בתורה בשם "ארץ כנען", יש לענות שפעמים רבות התורה מכנה את המציאות כפי שהאנשים באותה תקופה כינו אותה, אף שהכינוי לא היה מדויק¹⁹, וכיון שהכנענים ישבו כאן, וכולם קראו לארץ בשם "ארץ כנען", לכן גם התורה לא נמנעה מלקרוא לארץ בשם זה, אף על פי שהכנענים גזלוה מבני שם.

ג. על ההוכחה מהפסוק בפרשת דברים "והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתרים היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם", שממנו משמע שאותו חבל ארץ נפל בידי זרעו של חס, יש לענות שהפלשתים כבשו את אותו חבל ארץ מהכנעני, לאחר שהכנעני כבש את הארץ מידי של שם. ואף על פי שדבר זה לא נכתב בפירוש, הוא עולה מהפסוק האומר "ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה", שהרי גרר ועזה הם ערי הפלשתים, ובפסוק זה נאמר שהן היו מערי הכנעני! אלא על כרחנו שהפלשתים כבשו אותן מהכנעני (וכן כתב הרמב"ן בבראשית י, טו), וכבר

¹⁹ עיין רש"י במדבר כא, א שהתורה קראה לעם שנלחם בישראל "כנעני", אע"פ שהיה עמלקי, מפני שכך חשבו בני ישראל, ובאברבנאל במדבר כה, א כתב שהתורה כינתה את העם הנוכח שם "מואב", אע"פ שהיה מדין, מפני שכך חשבו בני ישראל. ובמיוחס לרש"י לדברי הימים ב, כ, א הסביר שהכתוב קרא שם לעם "עמונים", אע"פ שהיו עמלקים, מפני שהתחפשו לעמונים, ובתוספות במסכת ראש השנה דף יח ע"ב ד"ה "זה תשעה בתמוז" כתבו בשם הירושלמי שהנביא כתב "בתשעה לחדש" כמו שהיו סבורים, ולא כמו שהיה באמת י"ז לחודש. ועיין עוד ברש"י בראשית ב, ב, ושמות כב, ו ורמב"ן שם ודברים יג, ב, רד"ק יהושע ב, ז ושמואל א סוף פרק כח בשם רב שמואל בן חפני וברבנו פרץ לפסחים סוף פ"ג דף נ ע"א.

התבאר לעיל שפסוק זה מתאר את אשר אירע כאשר כבש הכנעני את הארץ מידי זרעו של שם.

על ההוכחה שאין לומר שהפלשתים כבשו את אותו חבל ארץ מזרעו של שם, שאם כן כיצד יתכן שאברהם אבינו נשבע לאבימלך שבניו לא יכבשו את ארץ פלשתים, יש לומר שגם אם ארץ פלשתים נפלה מתחילה בנחלת חם, קשה כיצד נשבע אברהם אבינו שבניו לא יכבשו את ארץ פלשתים, שהרי ד' כבר הבטיח לו: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" (בראשית טו, יח), וארץ פלשתים כמובן כלולה בגבולות אלו, שכן היא נכללת בגבולות הכנעני (רמב"ן שם), ויצחק שלא הורשה לצאת מהארץ, הורשה לשבת בה (בראשית כו, ב וברש"י), ואם כן אין להוכיח מכאן שארץ פלשתים נפלה בנחלת חם.

כיצד באמת נשבע אברהם אבינו שבועה זו?

נראה להסביר שכיון שאברהם שמע מהקב"ה "ודור רביעי ישובו הנה" (שם טו, טז), ואילו אבימלך בקש מאברהם שישבע לו "אם תשקר לי ולניני [ולבני²⁰] ולנכדי", דהיינו שלושה דורות, לא היתה לאברהם סיבה להימנע מהשבועה²¹. אמנם במדרשים הובעה ביקורת על שבועת אברהם לאבימלך²².

ד. על ההוכחה מהמדרש רבה שישראל משיבין את האומות ואומרים להם: "ואתם הלא בזוזה היא בידכם. הלא 'כפתרים היצאים מכפתר השמידם וישבו תחתם'". ואם נאמר שכל ארץ ישראל נפלה בנחלת שם מדוע בני ישראל אינם אומרים להם שהם כבשו את הארץ מזרעו של שם, ועוד שבני ישראל היו צריכים לומר להם "שלנו אנו נוטלים", יש לומר שכיון שנתנית הארץ לשם אינה מפורשת בתורה שבכתב, אלא רק במדרש, העדיף המדרש רבה להביא טענות אחרות, שהן מפורשות בתורה שבכתב.

ועוד שגם הטענה שהארץ היתה של בני שם אינה מספיקה, כיון שאנו איננו הצאצאים היחידים של שם, אם כן אף על פי שהארץ נפלה בחלקו של שם אין זה אומר שהיא שייכת דווקא לנו ולא לבניו האחרים של שם²³.

²⁰ "נין" בלשון התורה הוא בן, כמו שתרגם אונקלוס "ברי", וכן פירש הרד"ק כאן, וכן פירשו רש"י ורד"ק בישיעיהו יד, כב, וכן מתבקש מהסדר "לי ולניני ולנכדי" – קודם הבן ואחר כך הנכד, ורק בלשון ימינו משתמשים במושג "נין" במובן "בן הנכד" (עיין במילון אבן שושן ערך "נין").

²¹ עיין בחזקוני בראשית כא, כב שכתב שאבימלך עצמו לא ביקש אלא על שלושה דורות, מפני שידע שהקב"ה הבטיח לאברהם "ודור רביעי ישובו הנה".

²² בראשית רבה נד, ד, מדרש שמואל פרשה יב, פסיקתא דרב כהנא פיסקא י. ועיין במאמר "מדוע הדגישה התורה בפתיחת פרשת העקדה: ויהי אחר הדברים האלה?" לקמן בפרשת וירא, בפ"ב, ובמאמר "מדוע לא כבשו בני ישראל את היבוסים עד ימי דוד?" ב"שמעתין" גיליון 127 עמודים 42-47.

²³ חזקוני, "טור", ריב"א ורא"ם בראשית א, א.

על ההוכחה מהפסוק "לתת להם נחלת גוים", שמשמע ממנו שהארץ נפלה בתחילה לגויים, ולא לבני שם, יש לענות שכיון שבשעה שבני ישראל נכנסו לארץ היו כאן גויים אחרים, לכן אמר הפסוק: "לתת להם נחלת גוים", אך אין להוכיח ממנו שמתחילה נפלה הארץ בנחלת הכנענים. ועוד שלפי המתבאר קודם, אף על פי שהארץ נפלה לשם, היה אפשר שהיא תתחלק בין כל צאצאיו של שם, ולא תינתן רק לנו, ועל כך נאמר: "לתת להם נחלת גוים"²⁴.

ה. מהו מקור שיטתו של רש"י?

מפרשי רש"י, הראשונים והאחרונים, רובם ככולם לא ציינו מהו מקורו של רש"י שארץ ישראל נפלה בנחלת שם, אבל בספר "באר בשדה" (בראשית יב, ו) כתב: "עיין ב'תורת כהנים' סוף פרשת קדושים בפסוק 'אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם' (ויקרא כ, כד), ששם מפורש שכל ארץ ישראל נפלה בחלק שם, ובני חם אינם אלא שומרים אותה עד שיבואו בני ישראל, ולאפוקי מה'נחלת יעקב' שכתב בריש פרשת בראשית היפך זה".

ב"תורת כהנים" שם נאמר כך: "ואני אתננה לכם לרשת אתה – עתיד אני שאתננה לכם ירושת עולם. שמא תאמרו: 'אין לך שתתן לנו אלא של אחרים?!' והלא שלכם היא, אינה אלא חלקו של שם, ואתם בניו של שם, והן אינם אלא בני חם. מה טיבן בתוכה? אלא שהן שומרין אותה עד שתבואו"²⁵.

²⁴ א. עיין רש"י מיכה א, טו בשם מדרש אגדה שעילם היה ראוי שיקבל את ארץ ישראל, שכן הוא היה בכורו של שם (בראשית י, כב), ובשביל אהבת ד' לאבותינו נתנה לנו, אע"פ שאנו מבני ארפכשד, בנו השלישי של שם (שם).

ב. על הסתירה שקיימת לכאורה בדברי רש"י נאמרו תירוצים נוספים שלא הובאו כאן מפאת מורכבותם ודחייתם על ידי המפרשים: עיין בתירוצו הראשון של ה"גור אריה" בבראשית א, א ובדחיית דבריו ב"לבוש האורה" שם, ובתירוץ "מעשי ד" המובא ב"שפתי חכמים" וב"דבק טוב" בבראשית יב, ו ובדחיית דבריו ב"קצור מזרחי" וב"באר בשדה" שם.

²⁵ א. נוסח זה הוא נוסח הילקוט שמעוני שם רמז תרכו בשם ה"תורת כהנים", וב"תורת כהנים" הנדפס הנוסח מעט שונה (ומקומו משתנה במהדורות השונות), ועיין גם בדברי ה"תורת כהנים" על פסוק כב שם.

ב. בדורות האחרונים ציינו למקור זה מספר רבנים ובהם הרב אברמסקי הני"ל בהערה 10, הרד"צ הופמן ("המעין" תשרי תשמ"ג), הרב מימון ("ישראל, תורה, ציון" עמ' 31), וכן ציינו אליו בחומש "רשיי השלם" (אריאל ירושלים תשמ"ו). הרב מימון ו"רשיי השלם" הפנו גם ל"מדרש אגדה" (מהדורת הר"ש בובר, וינה רנ"ד) על הפסוק "והכנעני אז בארץ", שם נאמר: "והכנעני אז בארץ – לפי שארץ ישראל נפלה בחלקו של שם, כמו שנאמר: 'ומלכי צדק מלך שלם'. נח החרים בשעה שחילק הקב"ה את הארץ לשלושת בניו, שלא יהיה אחד מהם נכנס לתחום חברו, ושבעה עממין עברו בארץ ישראל ועברו על החרם. לפיכך ציוה הקב"ה: 'כי החרם תחרימם'". אך נראה שאין הוא מקורו של רש"י, שכן אין זה מדרש קדום – עיין שם במבוא של הר"ש בובר שספר זה חובר בערך בזמנו של רש"י.

אכן במדרש זה מפורש שארץ ישראל כולה היא חלקו של שם, כמו שכתב ה"באר בשדה", אבל יש להעיר שלפי מה שכתב רש"י שהכנעני כבש את הארץ מזרעו של שם, קצת קשה הביטוי "שהן שומרין אותה", או לגירסאות אחרות: "שהיו שומרי המקום"²⁶, יותר מתאים היה שיהיה כתוב: "שהן גזלני המקום"!

אפשר ליישב שאף על פי שבתחילה גזל הכנעני את הארץ מבני שם, מכל מקום כיון שבני ישראל היו במצרים, הרי שכל אותן שנים שמר הכנעני על הארץ בשבילנו, כעבד השומר את רכוש האדון לבנו עד שכן האדון יגדל ויזכה בנכסים²⁷.

סיום

למרות ההבטחות המרובות שהבטיח הקב"ה את ארץ ישראל לאבותינו אברהם, יצחק ויעקב²⁸ ואח"כ למשה²⁹, עם ישראל שואל – מקשה – לקב"ה: "אין לך ליתן לנו אלא משל אחרים?!" לעם ישראל יש מידות טובות, והוא אינו רוצה לפגוע בעמים אחרים, ולכן קשה לו להשלים עם נישולם של עמים אחרים מארצם. אבל הקב"ה מודיע לנו: "שלכם היא!" **כבר מזמן נח ובניו שייכת ארץ ישראל לעם ישראל.**

---

²⁶ עיין בהערה הקודמת בסעיף א.

²⁷ עיין ברמב"ן בראשית י, טו ובמאמר הקודם בעיקר בפרק ד.

²⁸ בראשית יב, ז; יג, יד-יז; טו, ז; טו, יח-כא; יז, ח; כב, יז; כו, ג-ד; כח, יג-יד; לה, יב; ועיין ברמב"ן בראשית טו, יח וכו', ב. ובמאמר הקודם ובהערות 16, 17 שם.

²⁹ שמות ג, ח; ג, יז; ו, ח; ועוד פעמים רבות.